

Світлана Шульга (Луцьк)

Чеська община Волині в національній політиці польських урядів 1920–1930-х років

У ХХ ст. Україна постала перед необхідністю вирішення значної кількості питань суспільного життя. Чи не найважливіше з них – національне питання – набуло особливої гостроти в тій частині України, що відійшла до Другої Речі Посполитої. Важливим видається докладне вивчення означеної проблеми ще й тому, що наступний в історії нашої країни період Другої світової війни призвів на Волині до загострення національного питання, ба навіть національного протистояння. Очевидно, саме засади національної політики, що її проводили польські уряди в регіоні, склали підґрунтя такого ускладнення. Конфлікти етнічного характеру на Волині точилися переважно між поляками та українцями. Однак обидві сторони намагалися залучити на свій бік представників інших меншин, зокрема, чеську общину, де заможніші й освіченіші селяни та міщани завжди лишалися лояльними до влади. Саме на їхню допомогу та підтримку розраховували і поляки, і українці, і німці.

На території Волинського воєводства Другої Речі Посполитої чеське населення концентрувалося переважно у східних та південних повітах. За першим переписом населення 1921 р., всього у повітах Волині проживало 25 405 чехів, що становило 1,8% населення краю. Найчисельнішими анклавами були Дубенський, Рівненський, Луцький повіти. Чеське населення проживало в 51 колонії, а також у найбільших містах Волині: Луцьку, Дубно, Ровно, Здолбунові, Ковелі¹. Другий перепис 1931 р.

---

¹ Pierwszy powszechny spis RP z dnia 30 wrzesnia 1921 r. – Т. XXIII: Wojewodstwo Wolynskie. – Warszawa, 1926. – S. 3; Rocznik Statystyki Rzeczpospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927. – S. 6.

зафіксував збільшення кількості чеського населення до 31 тис. осіб². Змін зазнав не лише кількісний, а й якісний склад чеської меншини, змінилися також політичні, соціально-економічні умови життя. На волинській землі виросло покоління чехів, які не знали своєї батьківщини, однак усілякими способами намагалися зберегти національну окремішність. Чехи створили чисельні громадсько-культурні товариства («Чеська бесіда», «Сокол», Чеська матица шкільна тощо), заснували часописи, у державних та приватних школах продовжували вивчати мову та підтримувати народні традиції. Чеські поселення виокремлювалися високим рівнем агрокультури, промислового виробництва й торгівлі³.

Окрім чехів на Волині жили євреї, німці, росіяни. Права національних меншин Другої Речі Посполитої гарантувалися міжнародними документами, підписаними Польщею, і внутрішнім чинним законодавством. До міжнародних актів слід віднести так званий Малий Версальський договір 28 червня 1919 р., Ризький мирний договір 18 березня 1921 р., Женевську конвенцію 15 травня 1922 р.⁴ Згадані документи мали неоднозначний характер і містили односторонні або двосторонні зобов'язання. Наприклад, Малий Версальський договір, не згадуючи про права національних меншин щодо національної автономії (територіальної або культурної), при вирішенні мовного питання вказував на «значну частину мешканців мови іншої, ніж польська», точно не визначаючи кількість таких мешканців. Викликала застереження і сама система односторонніх договорів, аж до відмови від контролю Ліги націй над їхнім виконанням (як це зробила Польща 1934 р.).

Законодавчі акти Польщі ґрунтувалися на Трактаті про захист меншин, підписаному у Версалі, основні положення якого без конкретного посилання увійшли до статей конституції Польщі. Зауважимо, що до

---

² Drugi powszechny spis ludności z dnia 7 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Z. 70: Województwo Wołyńskie. T. XI. – Warszawa, 1938.

³ Шульга С. До питання про економічний розвиток чеських колоній на Волині в 20–30-х роках ХХ століття // *Наук. вісн. Волинського держ. ун-ту*. – Сер. Історія. – Вип. 2. – Луцьк, 1997. – С. 56–61; Її ж. Виникнення та діяльність чеських культурно-освітніх та громадських товариств на Волині у міжвоєнний період // *Україна в європейських міжнародних відносинах: Наук. зб. Ін-ту історії України НАНУ*. – К., 1998. – С. 460–474; Її ж. Чеське шкільництво на Волині у міжвоєнний період // *Україна і Польща: Діалог культур (мовно-літ. та сусп.-політичні відносини): Зб. наук. пр.* – Луцьк, 2005. – С. 395–403.

⁴ Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Т. 3: Апр. 1920 г. – март 1921 г. – М., 1965.

конституції Чехословаччини Трактат про захист меншин увійшов повністю. Окрім Трактату конституція Другої Речі Посполитої містила і параграф 19, який обумовлював автономні права національних меншин в Польщі⁵.

Отже, система міжнародних зобов'язань Польщі і конституційні акти гарантували захист прав і свобод національних меншин. Однак політична нестабільність, економічна слабкість, загострення міжнародних відносин в Європі створювали складну ситуацію у вирішенні національних проблем, які стали чи не найголовнішими у внутрішній політиці польських урядів.

Польські дослідники (А. Хойновський, Я. Кенсік, С. Мауерсберг, В. Медржецький) відзначають, що польська влада основними визначала проблеми української, єврейської та німецької меншин з огляду на їхню чисельність, громадсько-політичну активність і господарську роль у суспільстві, проблеми чеської меншини розглядалися владою як другорядні. Тому заходи щодо першої групи національних меншин поширювалися й на чехів⁶.

Польська політична думка на початку 20-х рр. висунула дві концепції вирішення національного питання. Перша передбачала повне підпорядкування інтересів національних меншин політичній, економічній і культурній домінації польської держави. Програма відмовляла неполякам в праві на вільний національний розвиток і кінцевою метою вважала асиміляцію українців і білорусів, послаблення економічних і політичних позицій німців та євреїв. Друга пропонувала розв'язання національного питання в дусі толерантності і співіснування. Відкидаючи гасло національної асиміляції, вона репрезентувала програму асиміляції державної. Згадані концепції було покладено в основу конкретних заходів польських владних структур щодо національного питання, зокрема чеської меншини.

У першій половині 20-х рр. певні спроби залагодити національні проблеми проявилися у діяльності кабінету В. Грабського (1923–1925), який зосередився на вирішенні найбільочішого з них – освітнього.

---

⁵ Там же. – С. 264.

⁶ *Kęsik J.* Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego. 1892–1981. – Wrocław, 1995. – 116 s.; *Mauersberg S.* Szkolnictwo powszechne dla mniejszosci narodowych w Polsce w latach 1918–1939. – Wrocław, 1968. – 230 s.; *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowosciowej rzadów polskich w latach 1921–1939. – Wrocław, 1979. – 262 s.

1924 р. було прийнято новий шкільний закон, який регламентував організацію шкільництва української, білоруської і литовської меншин. Документ суттєво обмежував права непольського населення на освіту, ставши прикладом розв'язання національних питань у дусі державної асиміляції й викликавши негативну реакцію на східних кресах.

Закон 1924 р. мав негативні наслідки як для чеського державного шкільництва, так і для громадських шкіл. Польський історик С. Мауерсберг звертає увагу на параграф 4 закону, який дозволяв відкривати школи у східних воєводствах «лише з руською (русинською), білоруською і литовською мовою навчання або двомовні», а значить, школи з чеською мовою викладання організовувати заборонялося⁷.

З середини 20-х рр. відмічається помітне скорочення чеських початкових державних шкіл. Якщо станом на 1921 р., наприклад, у Луцькому повіті нараховувалося 17 таких шкіл⁸, то вже у 1926 р. їх кількість скоротилася до 10⁹. Скорочення кількості чеських початкових шкіл тим помітніше, що загальна кількість чеського населення у Луцькому повіті за ці роки зроста: 1921 р. – 4843 особи¹⁰, 1926 р. – 5271 особа¹¹. А у Ровенському повіті, де проживала найбільша кількість чехів, 1927 р., як доповідав шкільний інспектор із Рівного, початкових державних і приватних шкіл із чеською мовою викладання не існувало¹². Попри таке повідомлення архів Рівненської області фіксує 1927 р. дві приватних школи: у селі Новоставче та місті Ровному, вчителями в яких були чехи¹³.

Для порівняння зазначимо, що на території УСРР у 1924–1925 рр. функціонувало десять шкіл з викладанням чеською мовою, які відвідувало 342 учні, згодом кількість шкіл зроста до 17. Проте чеські школи охоплювали лише 43,8% чеських дітей, 34,3% відвідували українські школи, 11,2% – російські, 5,1% – змішані українсько-чеські, 2,4% – польські¹⁴. Усі чеські школи були початковими, семирічок серед них не було.

---

⁷ *Mauersberg S. Op. cit. – S. 70.*

⁸ Державний архів Волинської області (*далі* – ДАВО), ф. 36, оп. 1, спр. 171, арк. 2.

⁹ Там само, оп. 10, спр. 3, арк. 43.

¹⁰ Там само, ф. 46, оп. 1, спр. 426, арк. 37.

¹¹ Там само, оп. 10, спр. 3, арк. 43.

¹² Державний архів Рівненської області (*далі* – ДАРО), ф. 30, оп. 20, спр. 930, арк. 42–43.

¹³ Там само, арк. 43.

¹⁴ Україна, 1929: Статистичний щорічник. – Харків, 1929. – С. 82.

1931 р. на засіданні ВУЦВК постало питання про становище чеських шкіл. Було зауважено, що місцеві органи не цікавляться станом чеських шкіл, які працюють без будь-якого контролю з боку радянської влади. Велике незадоволення викликало і те, що чеські вчителі мали систематичний зв'язок із новоствореною Чехо-Словацькою республікою, звідки отримували літературу. Далі зазначалося: «Чеські школи із всіх інших національних шкіл нацмен знаходяться у найважчому становищі... Не вистачає чеської літератури, підручників, 18 початкових шкіл були забезпечені вчителями лише на 60%, шість шкільних закладів взагалі були закриті через відсутність вчителів»¹⁵. Отже, становище із чеською освітою на теренах Радянської України було складним, головною ж турботою держави стала відсутність контролю. Навіть в умовах українізації не обійшлося без перегинів, внаслідок чого національні школи закривалися¹⁶.

В умовах посилення національного тиску, асиміляційної політики польських урядів щодо національних меншин і запровадження утравістичної освіти прагнення чеської громади зберегти свою культуру та мову виявилось передовсім в організації розгалуженої мережі приватних початкових і середніх шкіл з чеською мовою навчання, що створювалися чеською громадською організацією Чеська матица шкільна (ЧМШ). ЧМШ було створено у грудні 1923 р. Установчі збори відбулися в Луцьку, в них взяли участь 192 представника чеських поселень Волині¹⁷. У статуті, затвердженому і зареєстрованому 4 жовтня 1923 р., зазначалося, що товариство «має на меті підтримку освіти серед чеського населення у Волинському воєводстві. Стоїть поза усякими організаціями. Єдиним його завданням є розвій чеського шкільництва і освіти з виключенням усякої політичної діяльності»¹⁸. Станом на 1929 р. ЧМШ утримувала 11 шкіл, зокрема, у Дубенському повіті 4 школи, Ровенському – 2, Луцькому – 3, Здолбунівському – 3¹⁹.

Польща надавала допомогу у вирішенні питань національної освіти, проте ця допомога була незначною. 1929 р. адресну допомогу було надіслано чеським школам у селах Млодава I (700 зл.) і Млинов (200 зл.),

---

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 4171, арк. 43.

¹⁶ Там само, спр. 781, арк. 9.

¹⁷ ДАРО, ф. 30, оп. 20, спр. 930, арк. 80.

¹⁸ Там само, арк. 81.

¹⁹ Там само, арк. 80.

Ровенського повіту, і чеській школі у м. Ровному (500 зл.). А школа у колонії Московщина Дубенського повіту щороку отримувала допомогу у розмірі 900 зл.²⁰ 1934 р. польський уряд виділив для чеських шкіл Волині від 100 до 1500 злотих, водночас з-за кордону було отримано 22 745 зл.²¹

Наприкінці 20-х рр. концепція внутрішньої політики держави базувалася на визнанні пріоритету інтересів польської держави над національними інтересами меншин. Відтак одним із основних завдань державних органів ставало формування лояльності непольського населення. Волинський воєвода В. Мех (1926–1927) так характеризував завдання влади стосовно меншин: «Мусимо прагнути до втягування непольського населення до державної діяльності, виробляючи в ньому якості лояльних обивателів»²². Польська влада Волині проводила постійні дослідження громадського, культурного й економічного стану національних груп воєводства. Так, у жовтні 1926 р. і березні 1927 р. воєводське управління вивчало становище чехів, акцентуючи увагу на питанні стосунків чехів із владою, українським і польським населенням, а також із закордонними чинниками²³, намагаючись у такий спосіб тримати під контролем меншини.

1928 р. на Волинь було призначено нового воєводу – Г. Юзевського. Це був авторитетний політик, обізнаний у справах східних кресів. На переконання Ю. Пілсудського, він найбільше відповідав планам реалізації «найповнішої інтеграції Волині з рештою краю». У своїй діяльності (т. зв. «Волинська програма») воєвода виокремив національне питання, вважаючи «основною метою державну асиміляцію населення Волині» шляхом спрямування політичного руху, вирішення культурних проблем, питань шкільництва в пропольському напрямі²⁴.

«Волинська програма» передбачала також залучення представників меншин до участі у самоврядуванні, розглядала його розвиток як інструмент спільної діяльності. Певне загострення й поляризація населення воєводства стали відчутними у 1927–1928 рр. у зв'язку із виборами до органів територіального самоврядування та виборами до Сейму.

---

²⁰ Там само, арк. 82 і зв.

²¹ *Hlas Volyne*. – 1934. – 11 rijna.

²² *Kęik J. Wojwodztwo Wołyńskie 1921–1939 w swietle liczb i faktow // Przegląd Wschodni*. – 1939. – Т. 4. – З. 1(13). – S. 116.

²³ ДАВО, ф. 36, оп. 10, спр. 3, арк. 1–50; ф. 46, оп. 9, спр. 253; оп. 9а, спр. 161, арк. 10а; ДАРО, ф. 30, оп. 20, спр. 930, арк. 46, 91–92; ф. 156, оп. 2, спр. 4.

²⁴ *Vaculík J. Dejiny Volyňských Čechů*. – Т. II: (1914–1945). – Praha, 1998. – S. 118–121.

За даними Я. Вацуліка, чехи складали 4% членів гмінних рад, 2,5% депутатів сеймиків²⁵. На виборах до Сейму 1928 р. серед послів було обрано і чеха Владіміра Медину. Чехословацький посол в Польщі волинський чех д-р Вацлав Гірса (1927–1935) висловив з цього приводу задоволення і надію на те, що участь В. Медини у Сеймі буде важливою допомогою чеській меншині у вирішенні наболілих питань²⁶.

Активізація політичних об'єднань і партій українців, євреїв, німців на території східних кресів прискорили процеси національного самосвідомлення чехів, втягували їх у політичне життя, привели до виділення із середовища поселенців політично заангажованого прошарку. 1923 р. волинські чехи утворили Чехословацьке народне об'єднання (ЧНО), перше зібрання якого відбулося в одній із найстаріших колоній – Квасиліві Ровенського повіту. Ініціатором та головою тимчасового комітету Об'єднання став відомий у чеських колоніях Волині вчитель Антон Перний. Архівні документи свідчать, що організація ставила перед собою політичні цілі²⁷.

1929 р. статут організації надійшов для розгляду до міністерства внутрішніх справ. Після чого 24 квітня 1929 р. начальник відділу безпеки волинського воєводського управління надіслав старості повіту вказівку: засновників ЧНО необхідно повідомити, що згідно з розпорядженням генерального комісара Земель східних від 25 вересня 1919 р. про товариства і союзи із статуту необхідно вилучити питання політичного та релігійного характеру²⁸. Представники тимчасового комітету Об'єднання, обговоривши зауваження, відповіли, що згадане розпорядження після прийняття конституції Другої Речі Посполитої втратило свою чинність, а також нагадали польським властям, що «статут складений за зразком статуту Російського Народного Об'єднання, яке діє давно, і вони не розуміють, чому подібний статут на може бути затверджений для лояльної чеської громади»²⁹.

Отже, поява політично активних елементів у середовищі лояльної чеської громади викликало негативне ставлення польських властей, побоювання появи політичної організації опозиційного спрямування. Даний висновок підтверджує і подальший перебіг справи. У квітні 1930 р.

---

²⁵ Ibid. – S. 64–65.

²⁶ Ibid. – S. 65.

²⁷ Ibid. – S. 65–66; ДАРО, ф. 30, оп. 20, спр. 927.

²⁸ ДАРО, ф. 30, оп. 20, спр. 927, арк. 15.

²⁹ Там само, арк. 11зв.

начальник відділу міністерства внутрішніх справ Г. Сухенко-Сухецький під грифом «секретно» повідомляв волинського воєводу, що діяльність організації Чеська матица шкільна сприятливіша для польських властей, ніж впливи групи А. Перного, і бажаним є «поглинання ЧНО більшістю сил, що групуються навколо ЧМШ»³⁰. Водночас представники влади висловлювали побоювання, що перешкоди у реєстрації статуту організації могли б призвести і до проблем зовнішнього характеру, зокрема, з боку Чехо-Словаччини, яка б могла мати в такому разі доказ незабезпечення достатньою мірою потреб культурного життя чехів у Польщі, що, безумовно, відбилося б не на користь польської меншини в Чехо-Словаччині³¹. Такі заходи цілком відповідали намірам воєводи підтримувати і сприяти діяльності лояльних до уряду угруповань, які відокремили б Волинь від сепаратистських впливів з-за кордону та Східної Галичини.

Особливого загострення освітні проблеми набувають у 30-ті рр., коли очевидною стає криза «волинського експерименту» воєводи Г. Юзевського. Воєвода був прихильником утравквістичної школи із вивченням української мови як предмета, розуміючи, що через вирішення мовної проблеми можливо найшвидше досягнути порозуміння. Водночас саме освіта, вважав воєвода, є шляхом прилучення української молоді до польської культури, а отже, шляхом до лояльності. Чеська початкова освіта також зазнала певних змін: якщо у 1926/27 навч. р. на Волині працювало 26 чеських державних шкіл, то через десять років, у 1936/37 навч. р., таких шкіл нараховувалося лише 5³².

Важливим осередком чеської освіти та культури залишалася Луцька чеська школа, заснована у 1929 р. З 1934 р. Луцька чеська школа давала повну семирічну освіту. В цей час у ній навчалося 132 учні. Цікаво зазначити, що в старших класах (5–7) чеської школи навчалося більше учнів, ніж у початкових. Так, у 1934/35 навч. р. у 1–3 класах навчалося 44 учні, а у 4–7 класах – 89 учнів, отже, удвічі більше. Вірогідно, чеські колоністи переводили до цієї школи дітей, які отримали початкову освіту у двомовній державній школі. Така тенденція зберігалася і до останнього навчального року в чеській школі – 1938/39 навч. р., коли Луцьку чеську

---

³⁰ Там само, арк. 34.

³¹ Там само, арк. 47; *Vaculik J. Op. cit.* – S. 66–67.

³² *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej.* – Warszawa, 1928. – S. 400; Wołyn. Статистические данные об увеличении продукции зерна и количества населения по национальностям на территории Волини. – Луцк, 1937. – С. 38–39.

школу закінчила найбільша кількість випускників – 134³³. Відтак відчувалася гостра потреба у розширенні приміщення школи. Польська ж влада не дозволяла відкривати його, пояснюючи це непристосованістю приміщення, тоді як деякі польські школи знаходилися у значно гіршому стані³⁴.

Посилюється тиск на приватні школи. Про це свідчить стаття у чеському часописі «Народні лісти» від 1 грудня 1935 р. під назвою «Трагічна ситуація Чеської матіці шкільної на Волині в Польщі». У с. Піддурков, де до школи ходили 42 дитини, з них 41 чех і 1 єврей, а також кілька десятків українських дітей, мовою навчання була польська мова, вчителька-полька не знала ні чеської, ні української мови. Прохання відкрити початкову школу з чеською мовою навчання було відхилено на підставі положення про те, що в поселенні, де проживають представники двох національностей, початкова школа мусить бути польською³⁵. А оскільки чеські колонії на Волині засновувалися поряд із українськими, то природно, що в таких поселеннях проживали представники двох і більше національностей, що і вважалося підставою для відкриття лише польської школи. За умов утисків і обмежень єдиним осередком збереження чеської освіти залишалася Чеська матіца шкільна.

Варто звернути увагу на органи самоврядування в 30-ті рр. Вони являли собою тип органів із змішаним національним складом, натомість у виконавчих органах домінуючим був польський елемент. З 1930 р. до 1934 р. відсоток поляків у системі самоврядування також зростає (17%), а українців зменшується (13,6%)³⁶. Водночас станом на 1934 р. частка чеського представництва в органах виконавчої влади становила 2,0%, а в законодавчих – 1,9%. Для порівняння: німців, чисельність яких значно перевищувала кількість чехів, в органах виконавчої влади було 0,3%, у законодавчих – 0,9%³⁷. Отже, політика воєводи щодо органів самоврядування не мала позитивних наслідків і не сприяла порозумінню між українцями та поляками. Водночас чеське представництво з огляду на порівняно незначну чисельність общини було досить значним, що пояснюється також і традиційною лояльністю чехів. Отже, спроби воєводи вирішити національні й інші проблеми шляхом адміністрування,

---

³³ Десять років чеській школі. – Луцьк, 1939. – С. 8.

³⁴ ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3866, арк. 2–6.

³⁵ Там само, арк. 2.

³⁶ *Kęsik J.* Op. cit. – S. 133.

³⁷ *Rzepcecy T. i K.* Sejm i Senat. 1928–1933. – S.l., s.d. – S. 39–41.

підтримання утраквізму в освіті й утисків громадського та культурного життя меншин і, таким чином, побудувати «анклав польсько-українського співжиття» не мали позитивних наслідків.

Програма зміцнення польської присутності на Волині, до реалізації якої приступила нова адміністрація на чолі з воєводою О. Гавке-Новоком, стала логічним завершенням курсу національної політики польських урядів і яскраво засвідчила наміри правлячих кіл до денационалізації українців, а отже, і утисків представників інших меншин.

Складно виявити конкретні прояви реакції чеського населення на зміни у політиці польських властей, хоч загальний її характер зрозумілий. Найяскравіше це демонструють публікації кінця 1938 – початку 1939 рр. у чеській пресі Волині. У змісті, характері й акцентах газетних матеріалів основне місце посідають проблеми національного усвідомлення чехів, збереження національних ознак чеської меншини та чеської мови, захисту прав національних меншин у Польщі³⁸.

Національне питання, таким чином, належало до найскладніших у внутрішній політиці Польщі міжвоєнної доби. Максимальне задоволення інтересів національних меншин держава здійснити не могла, що пояснювалося цілим комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників. Поряд із економічною слабкістю, нестабільністю державних інституцій та особливостями національної структури, зовнішньополітичне становище держави було дуже складним, тому стосунки з європейськими державами неминуче відбивалися на політиці стосовно національних меншин. Влада вдавалася переважно до адміністративних методів, заходів репресивного характеру, що свідчило про відсутність цілісної і конкретної програми вирішення даної проблеми. Варто зазначити, що у 30-ті рр. на Волині було здійснено спробу регіонального вирішення національного питання – «Волинська програма» воєводи Г. Юзевського.

Стосунки польської влади та чеської громади визначали чинники, виходячи з яких держава і встановила відносини із чеською меншиною Волині. По-перше, чеська громада була чисельно невеликою порівняно з іншими громадами меншин. По-друге, чеське населення компактно проживало у Волинському воєводстві (0,2% – у Лодзинському воєводстві). Два перших чинники позбавляли владу необхідності вирішувати чеські питання у загальнодержавному масштабі, обмежуючись регіональним рівнем. По-третє, майнове становище та соціальна структура чеського населення дозволяє припустити, що в середовищі чехів не бу-

---

³⁸ Див., напр., газету «Krajnske listy» за 1937–1939 рр.

ло причин до гострих соціальних конфліктів, хоча серед них були і батраки, і заможні, і підприємці. По-четверте, освіта й культурний розвиток громади, традиції самоврядування визначили високий рівень національної самосвідомості чехів, що унеможливило спроби асиміляції. По-п'яте, чеська громада завжди лояльно ставилася до влади. Пошесте, становище меншини регулювалося також і міждержавними стосунками Польщі й Чехо-Словаччини, а також політикою останньої щодо польської меншини на її території.

Отже, згадані чинники дозволяють стверджувати, що у національній політиці Польської держави чеська меншина відігравала другорядну роль. Конкретних заходів щодо чехів, як, наприклад, українців, німців чи євреїв, уряди Польщі не розробляли, а керувалися загальними положеннями національної політики, а також і тими заходами, які вживалися щодо іншого непольського населення, випрацьовуючи регіональні програми з національного питання та виходячи із конкретної ситуації.